

kipuheensa oli hyvin kirjakielistä. ”Opettajaperheen lapsena hänen varsinainen äidinkieltensä oli kirjakieltä lähellä oleva puhuttu yleiskieli, jota oppikoulussa annettu opetus vielä vahvisti”, luonnehtii kollega (Hakanen 2018: 18).

Olen kuunnellut kirjailija, akateemikko Mika Waltaria (1908–1979) yli 26 tuntia, kun äänitin kirjallisuudentutkija Ritva Haavikon tekemän haastattelun. Siinä Waltari puhui kirjakieltä, mutta en huomannut hänen haastattelun tauoilla-kaan muuttuvan puhekielisemmäksi.

Aikanani olen Suomen kielen nauhoitearkiston virkamiehenä kuunnellut paljon Heikki Paunosen tutkimusryhmän 1970-luvun Helsingin puhekielestä tal-
lentamia nauhoitteita. Minun korvissani eräitten vanhojen töölöläisrouvien puhe on hämmästyttävän kirjakielistä. Haastattelupuheen todistusvoima voidaan kyseenalaistaa, mutta oman 40-vuotisen haastattelijankokemukseni perusteella pidän sitä aika luotettavana: harva puhuja jaksaa alkuun päästyään tarkkailla ja sää-
dellä ilmaisuun.

Mitä ”kirjakielen puhuminen” on? Lukupuhunta sikseen, mutta ei kukaan tietysti puhu eikä ole puhunut sataprosenttista kirjakieltä. Se, mistä kaikista piirteistä kirjakielisyyden vaikutelma syn-

tyy ja kuinka paljon näitä piirteitä tarvitaan, on vielä pohjia myöten tutkimatta.

ERKKI LYYTIKÄINEN
etunimi.sukunimi@elisanet.fi

Kirjoittaja on eläkkeellä Helsingin yliopiston suomen kielen laitoksen amanuenssin toimesta.

Lähteet

ANHAVA, JAAKKO 2019: Puhuiko Suomen sivistyneistö kirjakieltä? – *Virittäjä* 123 s. 443–445.

HAKANEN, AIMO 2018: Pertti Virtaranta – Rautaveden kulttuurimaiseman kasvatteja. – Marja Torikka & Jaakko Yli-Paavola (toim.), *Täyttää työtä. Akateemikko Pertti Virtarannan satavuotismuisto* s. 9–27. Helsinki: Karjalan Sivistysseura.

LYYTIKÄINEN, ERKKI 2016: *Sanotaan tyyliin näin*. Helsinki: Gaudeamus.

— 2018: Mies ja haave. Suomen kielen nauhoitearkisto. – Marja Torikka & Jaakko Yli-Paavola (toim.), *Täyttää työtä. Akateemikko Pertti Virtarannan satavuotismuisto* s. 125–148. Helsinki: Karjalan Sivistysseura.

— 2020 (painossa): *Sehän on murrettä!* Helsinki: Gaudeamus.

Kansainvälinen nimistöntutkijayhteisö koolla Helsingissä

Elokuussa 2019 Helsinki sai kunnian toimia kansainvälisen nimistöntutkijayhteisön kokoontumispaikkana, sillä Helsingin yliopistossa järjestettiin peräkkäin kaksi

merkittävää tieteellistä tapahtumaa: Personal Names and Cultural Reconstructions -konferenssi sekä ICOS Summer School -kesäkoulu. Tässä kirjoituksessa

tarkastelemme näiden tapahtumien antia järjestäjien näkökulmasta.¹

Henkilönnimistökonferenssin antia

Personal Names and Cultural Reconstructions -konferenssi järjestettiin 21.–23.8.2019 Helsingin yliopistossa. Konferenssin tavoitteena oli tarkastella henkilöiden nimeämisen tapoja eri kielissä ja kulttuurissa sekä eri aikakausina. Samalla konferenssi päätti Suomen Akatemian rahoittaman hankkeen *Personal name systems in Finnic and beyond*, jossa tutkittiin erityisesti itämerensuomalaisten kulttuurien historiallisia henkilönnimisysteemejä.

Tapahtumassa pidettiin kolme plenaaria sekä 46 sektio- ja 9 posteriesitelmää. Osanottajia oli 28 maasta. Suurin osa heistä oli nimistöntutkijoita tai muita kielitieteilijöitä, mutta edustettuina olivat myös muiden muassa arkeologian, folkloristiikan ja historian alat.

Avauspäivän plenaariesitelmässä Ellen Bramwell Glasgow'n yliopistosta esitti sosio-onomastisia havaintoja henkilönnimivalinnoista kahdessa Pohjois-Skottlannin kylässä sekä Glasgow'ssa kanta-väestön, turvapaikanhakijoiden ja pakistanimiläisten yhteisöissä. Bramwell osoitti, kuinka olennaisesti nimivalinnat kytkeytyvät nimenantajien kulttuureihin ja elämäntilanteisiin.

Helsingin yliopistoa edustavan Frogin kutsupuheenvuoro tarkasteli muinaista itämerensuomalaista henkilönnimisysteemiä. Folkloristina Frog käsitteli aihetta erityisesti mytologian ja kansanperinteen kautta mutta silti monitieteisesti. Pääteesiä oli, että monilla itämerensuomalaisilla henkilönnimillä on yhteyksiä pai-

kalliseen mytologiaan, mikä tulee ottaa huomioon esihistoriallisia henkilönnimisysteemejä rekonstruoitaessa.

Kolmas kutsupuhuja Aleksandar Loma Belgradin yliopistosta ja Serbian tiedeakatemiasta pureutui esihistoriallisten henkilönnimien tutkimisessa ilmeviin ongelmiin. Esimerkkeinä hänellä oli hevoseen ja suteen pohjautuvia nimiä, joiden käyttö indoeurooppalaisissa kielissä on ollut moninaista ja kirjavaa. Loma esitti epäsuorasti, että muinaisilla indoeurooppalaisten kielten puhujilla ei olisi ollut yhtenäistä nimeämisyhteisöä.

Sektioesitelmien aiheet olivat hyvin monipuolisia. Ne kattoivat ajanjakson muinaisesta Egyptistä nykyaikaan ja maantieteellisestikin suuren osan maapallosta. Useimmat tarkastelivat henkilönnimisysteemejä jonkin valtion (esim. Etelä-Afrikka, Kazakstan, Puola, Sambia, Tanska, Yhdysvallat) tai tätä pienemmän alueen kontekstissa, mutta mukana oli myös laajempaa aluetta (esim. Baltia, Skandinavia) käsitteleviä esitelmiä. Esitelmien otsikoissa esiintyi henkilönnimen käsitteen (*personal name[s]*, *anthroponym[s]*, *individual name[s]*) ohella eniten tutkimuksen alueellisuuteen (esim. *region* tai *area*) ja ajanjaksoihin (*century* tai *medieval*) viittavia käsitteitä. Tyypillisimmin esitelmät käsittelevätkin yhdellä tarkasti rajatulla alueella ja aikakaudella esiintyneitä henkilönnimiä.

Monet esitelmät keskittyivät itämerensuomalaisten kielten parissa käytettyihin nimiin, mikä selittynee osittain konferenssin pitopaikalla ja kytköksellä akatemiahankkeeseen. Esimerkiksi Janne Saarikivi loi katsauksen itämerensuomalaisten jumaluuksien ja mytologisten hahmojen nimiin. Oliver Blomqvist puolestaan osoitti, miten keskiajan ruotsinkielisistä asiakirjoista voidaan löytää ja tutkia suomenkielisten käyttämiä henkilönnimiä ja niiden variantteja.

Myös muut Euroopan osat, etenkin Keski-Eurooppa, olivat kattavasti esillä.

1. Tapahtumista on julkaistu blogikirjoitukset ja kuvia pohjoismaisen sosio-onomastiikan tutkijaverkoston verkkosivuilla: <https://www.nordicsocioonomastics.org/the-conference-of-personal-names-and-cultural-reconstructions/> ja <https://www.nordicsocioonomastics.org/icos-summer-school-in-helsinki/> (2.10.2019).

Darius Ivoska kertoi muinaisten preussilaisten käyttämistä henkilönnimistä. Rosa ja Volker Kohlheim käsittelivät keskiajan baijerilaisten maailmankuvaa paikallisten henkilönnimiaineistojen näkökulmasta, ja Elisabetta Rossi kertoi, millaisia nimiä käytettiin keskiajalla Chierin kaupungissa ylempien yhteiskuntaluokkien parissa. Alexander Pustjakov esitteli Marinmaalla 1600-luvulla käytettyjä henkilönnimiä, Zhazira Agabekova vuorostaan loi katsauksen kazakstanilaisen nykynimistön saamiin arabialaisiin vaikutteisiin.

Monissa esitelmissä käsiteltiin henkilönnimien sekä kulttuuriperinnön ja kulttuurisen identiteetin suhdetta. Esimerkiksi Nware Burge pohti, tulisiko Yhdysvaltain afroamerikkalaisen väestön vaihtaa eurooppalaistaustaiset sukunimensä afrikkalaisiin sukujuuriinsa viittaaviin nimiin. Oswald Chanda puolestaan kertoi, miten Sambiasa paikalliset henkilönnimet hävisivät miltei kokonaan käytöstä englantilaisten siirtomaakauden aikana. Hän ehdotti, että perinteistä nimitystä tuotaisiin enemmän esiin esimerkiksi paikallisissa kouluissa.

Useat konferenssissa esitellyt tutkimukset perustuvat monitieteiseen työhön. Esimerkiksi Sofie Laurine Albris on tutkinut, miten esikristilliset skandinaaviset henkilönnimielementit, kuten *björn* 'karhu', näkyvät arkeologisissa aineistoissa. Myös digitaalisen humanismin alalla tehtävä tutkimus oli esillä. Giacomo Luigi Morandonin tutkimus muinaisen Susan kaupungin henkilönnimistä osoitti, miten systemaattisella ja digitaalisilla metodeilla soveltavalla työllä voidaan luoda konkreettisia ja lukuihin perustuvia kuvauksia entisaikojen kulttuureista ja nimenantotavoista. Vanessa Hanneschläger puolestaan esitteli, miten digitaalisten väestökorpusten sukupuolijakaumia voidaan tarkastella etunimien avulla.

Konferenssin ohjelma ei koostunut pelkästään tieteellisistä esitelmistä, vaan tarjolla oli myös tilaisuuksia vapaamu-

toisempaan seurusteluun. Ensimmäisenä konferenssipäivänä Helsingin yliopiston humanistinen tiedekunta kutsui vieraat vastaanotolle. Toisena iltana konferenssivieraat kokoontuivat ravintolakoulu Perhoon illalliselle, jonka yhteydessä kuultiin lauluyhtye Kärhämän suomen sanojen etymologioihin perustuvia kappaleita. Konferenssi päättyi perjantaina loppupuheenvuoroihin, joissa järjestäjät Terhi Ainiala, Jaakko Raunamaa, Janne Saarikivi ja Johanna Virkkula kävivät läpi konferenssin tapahtumia ja kiittivät osanottajia.

Tiivistetysti voidaan sanoa, että konferenssi oli onnistunut ja mielenkiintoinen. Aiheet kattoivat monia eri ajanjaksoja ja alueita, ja esitelmöijä oli useilta tieteenaloilta ja eri puolilta maailmaa. Vaikka päätöstä mahdollisesta seuraavasta vastaavanlaisesta konferenssista ei vielä tehtykään, tullaan niitä varmasti järjestämään myös tulevaisuudessa.

Nimistöntutkimuksen kesäkoulu

26.–30.8.2019 Helsingissä järjestettiin kansainvälisen nimistöntutkijajärjestö International Council of Onomastic Sciencesin (ICOS) historian ensimmäinen kesäkoulu. Tavoitteena oli koota yhteen nuoria nimistöntutkijoita eri puolilta maailmaa ja tarjota heille korkeatasoista opetusta sekä mahdollisuuksia tutustua toisiinsa. ICOSin ohella tapahtuman järjestämistä tuki Helsingin yliopiston kielentutkimuksen tohtoriohjelma.

Kesäkoulun teemana oli nimistöntutkimuksen metodologia. Vastuuolettajina toimivat ICOSin presidentti Paula Sjöblom Turun yliopistosta sekä Terhi Ainiala Helsingin yliopistosta, ja käytännön järjestelyistä vastaavana koordinaattorina toimi ICOSin hallituksen opiskelijajäsen Lasse Hämäläinen Helsingin yliopistosta. Kurssille osallistui 21 opiskelijaa 15 maasta. Useimmat osallistujat olivat väitöskirjantekijöitä, mutta mukana oli myös

maisterivaiheen opiskelijoita sekä hiljattain tohtoriksi valmistuneita.

Viisipäiväisen intensiivikurssin sisältö koostui pääosin luennoista, joilla purettiin nimistöntutkimuksen menetelmiin useista eri näkökulmista. Johdantoluennoilla Ainiala ja Sjöblom loivat kattavan yleiskuvan nimistöntutkimuksen keskeisimmistä metodeista. Heidän mukaansa nimistöntutkimus on kenties turhankin vahvasti jakautunut koulukuntiin tutkittavien nimien lajin perusteella – siis esimerkiksi paikan-, henkilön- tai yritysnimien tutkimukseen. Tämän sijaan alan kokonaisuutta voisi jaotella menetelmälähtöisesti esimerkiksi etymologiseen, tyypologiseen tai sosio-onomastiseen tutkimukseen.

Kurssin muilla luennoilla syvennyttiin useisiin onomastisiin menetelmiin suomalaisten asiantuntijoiden johdattamana. Janne Saarikivi kertoi kontaktionomastiikasta ja paikannimien kenttäkeruusta, Unni Leino ja Jaakko Raunamaa taas laajojen paikannimiaineistojen hyödyntämisestä tietotekniikan avulla. Johanna Virkula puolestaan tarkasteli henkilönnimiaineistojen keruuseen liittyviä käytännöllisiä ja tutkimuseettisiä kysymyksiä. Ainiala esitteli kaupunkinimistön tutkimusta ja Väinö Syrjälä kielimaisematutkimuksen yhteyksiä onomastiikkaan. Sjöblom loi nimiin kognitiivisen näkökulman, ja Hämäläinen käsitteli kokeellisen nimistöntutkimuksen mahdollisuuksia.

Lisäksi ohjelma sisälsi vierailut Kotimaisten kielten keskuksen ja Yliopiston almanakkatoimistoon. Kotusta ja sen nimistönhuolto- ja nimiaineistotyötä esittelivät Ulla-Maija Forsberg, Ulla Onkamo ja Helinä Uusitalo. Almanakkatoimiston johtaja Minna Saarema-Paukkala puolestaan kertoi suomalaisesta almanakkaperinteestä sekä laajoihin väestötietoaineistoihin perustuvasta henkilönnimitutkimuksesta.

Opiskelijat eivät jääneet kurssilla vain kuuntelijan rooliin. Heti ensimmäisenä

päivänä kukin heistä sai esitellä väitöskirjansa aiheen kolmessa minuutissa. Tämän kansainvälisesti suosittu Three minute thesis -konseptin tiimoilta järjestetään usein kilpailuja, mutta tällä kertaa palkintoja ei jaettu, vaan tavoitteena oli tutustuttaa opiskelijat toisiinsa ja tutkimusaiheisiinsa heti kurssin aluksi. Lisäksi yksi kurssipäivä oli varattu tekstipajoille, joissa opiskelijat keskustelivat parhaillaan työn alla olevista tutkimusteksteistään pienryhmissä kurssin opettajien ohjaamina.

Keskeinen osa kesäkoulua ovat myös vapaa-ajan aktiviteetit, joiden puitteissa opiskelijat voivat rentoutua ja tutustua toisiinsa paremmin. Tekstipajapäivän päätteeksi opiskelijat pääsivät vierailemaan kesäisen kauniissa Suomenlinnassa. Lisäksi iltoja vietettiin Helsingin keskustan baareissa ja ravintoloissa sekä ulkona puistoissa aurinkoisesta ja lämpimästä kesäsäästä nauttien.

Ensimmäistä kertaa järjestettyä kesäkoulua pidettiin onnistuneena, ja osallistujat toivoivat vastaavanlaisia tapahtumia järjestettävän myös tulevaisuudessa. Seuraavaa kesäkoulua tuskin kuitenkaan järjestetään vielä vuonna 2020, sillä tuolloin nimistöntutkijat kokoontuvat ICOSin kongressiin Puolan Krakovaan.

Yhteenvetoa

Konferenssi ja kesäkoulu olivat kumpikin onnistuneita ja saivat osallistujilta paljon kiitosta. Yhteisen tapahtumapaikan ja ajallisen läheisyyden ansiosta monet vieraat pystyivät osallistumaan kahteen tapahtumaan yhden matkustuksen vaivalla, mitä pidettiin ehdottomana lisäetuna.

Tapahtumat olivat merkittävä voimanponnistus koko suomalaiselta nimistöntutkijayhteisöltä. Haluammekin kiittää lämpimästi kaikkia niiden järjestämiseen osallistuneita. Luonnollisesti kiitokset kuuluvat myös ulkomailta saapuneille vieraille.

Työ jatkuu yhä. Kummankin tapahtuman pohjalta on tekeillä ICOSin tieteellisen aikakauslehden *Onoman* teemanumero. Vierailevina päätoimittajina toimivat tapahtumien järjestäjinä toimineet Lasse Hämäläinen, Jaakko Raunamaa ja Johanna Virkkula. Numeroiden on määrä ilmestyä vuoden 2020 aikana.

LASSE HÄMÄLÄINEN
etunimi.j.sukunimi@helsinki.fi
JAAKKO RAUNAMAA
etunimi.sukunimi@helsinki.fi

Lasse Hämäläinen valmistui filosofian tohtoriksi Helsingin yliopistosta suomen kielen alalta vuonna 2019. Jaakko Raunamaa on tohtorikoulutettavana Helsingin yliopistossa.

KIRJALLISUUTTA

Yhteisymmärryksen rakentamisen monet keinot

Jenny Paananen: *Yhteisymmärryksen rakentaminen monikulttuurisilla lääkärin vastaanotoilla*. Turun yliopiston julkaisuja – Annales Universitatis Turkuensis, Sarja – Ser. C Osa – Tom. 465. Scripta Lingua Fennica Edita. Turku: Turun yliopisto 2019. ISBN 978-951-29-7556-3. Johdanto 119 s., artikkelit 132 s. Luetavissa verkossa osoitteessa <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-29-7557-0>.

Jenny Paanasen väitöskirjassa tarkastellaan sitä, miten monikulttuurisilla lääkärin vastaanotoilla rakennetaan yhteisymmärrystä lääkärin ja potilaan – ja osin myös tulkin – välillä. Tutkimuksen kohteena ovat sellaiset vastaanotot, joissa joko lääkäri tai potilas on ulkomaalais-taustainen. Kyseessä on artikkeliväitöskirja, joka sisältää viisi artikkelia ja niistä kirjoitetun laajahkon yhteenvedon. Tutkimus löytää paikkansa kahden vireän tutkimusalueen risteyksestä. Yhtäällä sekä Suomessa että maailmalla on tutkittu runsaasti lääkärin vastaanottojen ja muiden

terveydenhuollon vuorovaikutustilanteiden rakentumista. Toisaalta myös kielellisesti ja kulttuurisesti epäsymmetrisiä vuorovaikutustilanteita on viime aikoina tarkasteltu paljon. Kyseisessä risteyskohdassa on kuitenkin ilmeinen tutkimusaukko, etenkin Suomen kontekstissa.

Väitöskirja on ajankohtainen ja yhteiskunnallisesti relevantti. Yhteenvedon toisessa luvussa Paananen käsittelee tutkimuksensa yhteiskunnallista kontekstia. Alaluvussa 2.1 hän pohtii väestörakenteen muutosta ja sen suhdetta terveydenhuollon asiakaskuntaan. Lisäksi hän tarkastelee aikaisempaa tutkimusta maahanmuuttajista terveydenhuollon asiakkaina. Alaluku 2.2 käsittelee maahanmuuttajien lisääntyntä osuutta lääkärinkunnassa ja aiheeseen liittyvää tutkimusta. Paananen kiinnittää huomiota siihen, miten sekä maahanmuuttajia asiakkaina että maahanmuuttajia lääkäreinä koskevassa tutkimuksessa on keskitytty ensisijaisesti heikosta kielitaidosta johtuviin ongelmiin.